

ЕПИЗОД ОТ РЕВОЛЮЦИОННИЯ ТЕРОР НА ВМОРО

Тодор Радев

AN EPISODE OF THE REVOLUTIONARY TERROR OF VMORO

Todor Radev

Abstract: *The article analyses news released in the “Vesti” newspaper on February 15, 1900 – the printed organ of the Bulgarian Exarchate, published in Constantinople. It is determined – on the basis of numerous additional sources – that the respective incident, referred to on that particular occasion, is related to the contradictions between the revolutionary and the conservative factors of the Bulgarian liberating nationalism in Macedonia and Edirne Thrace at the end of 19th – the beginning of 20th century. These kinds of conflicts become an important internal problem of the Bulgarian irredentism.*

Keywords: *Bulgarian revolutionary nationalism, Bulgarian conservative nationalism, Bulgarian liberating nationalism, Bulgarian irredentism, Revolutionary terror, Macedonia, Edirne Thrace, The Internal Macedonian-Edirne Revolutionary Organization (VMORO).*

На 15 февруари (петък) 1900 г. чрез кратко съобщение в рубриката „Вътрешни новини“ цариградският печатен орган на Българската екзархия в. „Вести“ информира читателите си за извършено в Солун покушение срещу българския търговец Михаил Пенушлиев. Редакционната колегия на екзархийския вестник пояснява, че данните за инцидента са взети от издавания в османската столица в. „Сервет“. Новината гласи: *Миналий вторник в Солун, в улица „Св. Атанас“, се извършило едно сензационно престъпление. Вечерта, когато се прибирал у дома си един българин, комисонер, Михаил Пенешлиев, въз него били хвърлени ня-*

колко револверни гърмежи. Той бил ранен в ръката. Тогава нападателите му се хвърлили отгоре му и го изпоранили в главата с камии. Михаил мъжки се защитавал; той извадил от джеба си един револвер и повалил на земята двамина от нападателите. Жената на българина, като чула гърмежите, слязла на улицата, прибрала в къщи мъжа си, взела му револвера, изново излязла на улицата и се спуснала да гони нападателите. Жената се върнала у дома си само като повалила и тя двамина. (В. Вести, бр. 29, 15 февруари 1900)¹.

¹ В. Вести (политически, обществен, научно-литературен и духовен вестник) – Цариград, 1900.

Какъв е същинският смисъл на този колоритен текст? Появата му в екзархийския вестник едва ли е подбудена от намерение на редакцията да илюстрира контрастно неспособността на Високата порта да облекчи криминалното ежедневие на българските поданици на падишаха. По тези проблеми в „Вести“ няма друг избор освен декларативното ориенталско верноподаничество, включващо и благодарности за мъдрото и справедливо държавно управление. Възможно ли е наличните исторически извори да свържат причините за покушението срещу Михаил Пенушлиев с ескалиращите точно на прага на XX век противоречия между революционните и консервативните фактори на българския освободителен национализъм в Македония и Одринска Тракия? Известно е, че строгата османска цензура е причина за крайната предпазливост на в. „Вести“ при подбора на новини, завоалирано осведомяващи читателската аудитория за този тип вътрешни проблеми на македонските и тракийските българи, останали по силата на Берлинския договор в пределите на Османската империя. Затова споменатото позоваване на броя на в. „Сервет“ от петък (8 февруари 1900 г.) вероятно има превантивен характер, тъй като централните органи на Българската екзархия в Цариград имат собствени информационни канали за подобни проишествия. По такива поводи „дипломатът в расо“ екзарх Йосиф, който лично контролира двата цариградски отдела на Екзархията (Духовния и Училищния), е информиран своевременно както от подведомствените си митрополити, архиерейски наместници, общински председатели и директори на българските училища, така и от официалните представителства на Княжество България в Европейска Турция – дипломатическото агентство в Цариград и практически изпълняващите консулски функции търговски агентства в Македония и Одринска Тракия. Първостепенен исторически извор, какъвто е съхраненият

дневник на екзарха, обаче не дава сведения за коментирания инцидент. При това положение логична необходимост е „случаят Пенушлиев“ да се осветли чрез „очите и ушите“ на търговския агент Атанас Шопов, заемащ важния преден пост на българската дипломация в Солун от април 1897 г. (Обр. 1).

Обр. 1. Атанас Шопов – български търговски агент в Солун

Известно е, че този авторитетен български дипломат е бивш секретар на Екзархията в Цариград и бивш редактор на екзархийския печатен орган в. „Новини“, преименуван през 1898 г. на в. „Вести“. Атанас Шопов е убеден привърженик на институционализирания с екзархийските органи български консервативен национализъм в Македония и Одринско (Радев 2010: 118 – 147). Според него българският иредентизъм трябва да бъде поставен под безусловния държавен контрол на Княжество България. Без да отрича закономерната необходимост от формация като ВМОРО², той не крие резервите си към направлявания от нейния Централен комитет в Солун неконтролируем радикализъм. Въпреки този вид относителна тенденциозност, рапортите на

² Използва се най-популярното название – Вътрешна македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). В хронологичните рамки на текста тя функционира като Български македоно-одрински революционни комитети (БМОПК). Този факт е убедително доказан от К. Пандев (Пандев 1969: 68 – 80).

княжеския търговски агент (впоследствие от 1909 до 1912 г. генерален консул) от Солун се отличават с изключителна фактологична прецизност. *Преди три дена* – пише Шопов на 5 февруари 1900 г. в конфиденциален рапорт до министър-председателя Тодор Иванчов, който ръководи българското Министерство на външните работи и изповеданията (МВнРИ) – с поверително писмо от 2 февруари 1900 г. съобщих на почитаемото Министерство за покушението, извършено над тукашния търговец Пенушлиев. *Считам за длъжност да съобщя лично на Вас и по начин най-поверителен истината върху това печално дело. От всичко се вижда, че това покушение е извършено от революционната македонска организация. Преди няколко време тукашните началници на тая организация са искали от Пенушлиева 30 лири турски в полза на революционното дело.* (НАБАН, ф. 41К, оп. 1, а. е. 72, л. 14 – 15).

Анализирайки издирените сведения за инцидента, търговският агент отбелязва в рапорта си, че Михаил Пенушлиев в продължение на две години давал исканите от ВМОРО парични средства за каузата на българския революционен национализъм. Причина за покушението срещу него бил фактът, че поради финансови затруднения на търговската му кантора на третата година отделил само 5 турски лири налог за революционерите. Централният комитет на ВМОРО осъдил богатия български търговец на смърт. След покушението един от организационните терористи бил заловен от турската полиция (НАБАН, ф. 41К, оп. 1, а. е. 72, л. 15). От рапорта на Ат. Шопов личи, че първото му кратко известие за „случая Пенушлиев“, изпратено до Външното министерство в София, е от 2 февруари. Това дава възможност да се уточни датата на произшествието. По всяка вероятност използваното от в. „Вести“ сведение на в. „Сервет“, насочващо инцидента към 5 февруари (вторник), е неточно. Опитът за убийство на търговеца очевидно трябва да се отнесе хроноло-

гически към 1 или 2 февруари 1900 г. Прави впечатление и фактът, че Михаил Пенушлиев е получил от Централния комитет смъртна присъда не заради отказ да предостави пари на ВМОРО, а защото вместо традиционния за хора от неговата категория революционен налог отделил „скъпернически“ само 5 турски лири за „Делото“.

Анализът на този драстичен пример за прилагания от ВМОРО революционен терор при събирането на парични вноски от възможните македонски българи изисква случаят да се погледне и през призмата

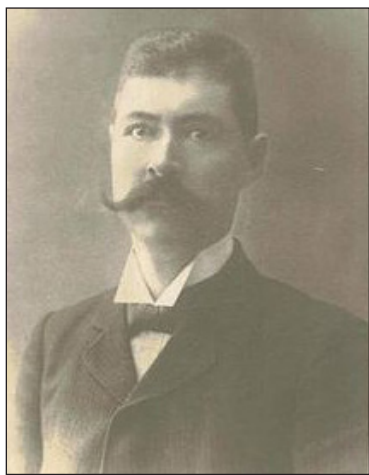
Обр. 2. Д-р Христо Татарчев – първият председател на ЦК на ВМОРО

на революционерите. Едва ли е случаен фактът, че инцидентът е описан в спомените на д-р Христо Татарчев (**Обр. 2**).

Първият председател на солунския Централен комитет на ВМОРО пише подробния вариант на мемоарите си през 1934 – 1936 г. в Турино с идеята обстоятелствено да маркира за историята своята роля в революционните борби на македонските и тракийските българи за освобождение от османското господство. В това съчинение авторът обяснява, че практикуваното от ВМОРО събиране на пари чрез революционен терор е следвало харамийския архетип, който при конкретните условия в Македония и Одринско бил съпоставим с методите на сицилианските карбонари в сферата на тези специфични финансови операции (Татарчев 1989: 65). По този повод следва да се има предвид и историческата памет за комитетската практика от времето

на Васил Левски, въздействаща върху ръководните дейци на ВМОРО чрез достъпните им популярни съчинения на Захари Стоянов, Стоян Заимов и Иван Вазов. В идеализиран стил Христо Татарчев изтъква, че голяма част от заможните българи в Македония безпроблемно предоставяли своята парична лепта за националнореволуционното движение. *Безучастност и скъперничество* – отбелязва д-р Татарчев – са били изключителни случаи в революционното дело. *Такъв един беше оня на Михаил Пенушлиев от Щип, търговец в Солун. Това бе дело на накърнено честолюбие – защо да му се отреди от други сумата 25 лири. Той не отказа, а хвърли нам 5 лири като на просяци. Тоя негов цинизъм засегна твърде чувствително престижа и авторитета на организацията и само за това непочтено негово предизвикателство трябваше да бъде наказан. Той бе посочен от Хр. Матов (по това време член на Централния комитет на ВМОРО – Т. Р.) на един терорист и при взаимната им престрелка нараниха се той и терористът.* (Татарчев 1989: 66).

Сведенията на председателя на Централния комитет на ВМОРО се потвърждават от Христо Матов в неговите собствени спомени (Обр. 3). В тях той обосновава с присъщия си лаконичен изказ взетото от ръководителите на българския революционен национализъм решение да не напускат Македония и Одринско дори при надвиснала над тях опасност да бъдат разконспирирани и арестувани от турската полиция. Така например – изтъква Матов в

Обр. 3. Христо Матов – член на ЦК на ВМОРО

този контекст – *аз устройх стрелянето срещу търговеца Пенушлиев (за дете не си броеше налогът): той биде затворен, за да изкаже кой му е пратил убиец, сам убиеца (Божил) ранен все по-зле отиваше и най-сетне умря – почти цял град знаеше, а аз не давах признаци на безпокойство.* (Матов 2001: 51 – 52).

Сравнителният анализ на публикацията във в. „Вести“ и данните на д-р Христо Татарчев и Христо Матов по „случая Пенушлиев“ се натъква на показателно разминаване в някои детайли. Спомените на ръководните дейци на ВМОРО описват нещо като дуел между един организационен терорист и търговеца Пенушлиев, довел до взаимното им нараняване, задържането на двамата от турската полиция и последвалата смърт на ранения нападател. По всяка вероятност обаче описаното в екзархийския печатен орган нападение е по-реалистично, тъй като утвърдилата се практика повелява ексекutori при такива покушения да са двама или трима терористи. Това предположение намира потвърждение в сведенията на Григор Попев.

Развиващ търговска дейност в Солун, Битоля и Охрид, той е член на Централния комитет от 1896 до 1901 г. Неговите спомени са стенографирани през 1932 г. от Боян Мирчев, който в това отношение се изявява като продължител на започнатото от проф. Любомир Милетич извороведско дело. В качеството си на касиер на солунския Централен комитет на ВМОРО Григор Попев е имал най-пряка осведоменост и отговорност за паричните приходи от събирания революционен налог. Според него исканата парична вноска се определяла в зависимост от материалното положение на набелязаното лице, като сумата обикновено варираше от 50 до 70 турски лири.

Разписките се връчвали от организационни терористи. *В Солун – свидетелства Гр. Попев – такива терористи бяха: Спирос Келемано от Щип, Алексо Келешио от Прилеп, Мицо от Мачуково. Тогава бе извърше-*

но нападение върху Михаил Пенушлиев, при което падна убит терористът Мицо. Върху Пенушлиев бе стреляно, защото той отка- за да внесе исканата от него сума в полза на комитетската каса. Пенушлиев бил заедно с Лазо Дерменджиев от Гевгели, който стрелял по Мицо и го убил. После организацията не предприе нищо срещу Лазо Дерменджиев, а Михаил Пенушлиев, след като престоя известно време в затвора, защото турците бяха узнали, че бе стреляно срещу него, и след като направи доста разноски, внесе в касата на комитета исканата от него сума от 50 или 70 лири. (Попев 2003: 117).

Данните на Григор Попев за „случая Пенушлиев“ изглеждат най-автентични (Обр. 4). Те дават възможност за уточняване на участниците в инцидента на солунската улица „Св. Атанас“ в самото начало на февруари 1900 г. Очевидно тримата терористи са се натъкнали на неочаквана упорита съпротива, тъй като набелязаният за жертва Михаил Пенушлиев се е прибирал в дома

Обр. 4. Григор Попев – касиер на ЦК на ВМОРО

си заедно с друг известен български търговец – Лазар (Лазо) Дерменджиев от Гевгели. Очакващи нападението, те са били въоръжени, оказали са ефективен отпор и според Гр. Попев терористът Мицо (посоченото от Хр. Матов име Божил вероятно е конспиративен псевдоним) бил прострелян от Л. Дерменджиев. Възможно е последвалите публика-

ции за покушението във в. „Сервет“ и екзархийския в. „Вести“ да включват елементи на журналистическо преувеличение, впиташо в инцидента допълнителна сензация със самоотвержената намеса на съпругата на М. Пенушлиев. Все пак спонтанната женска реакция в защита на застрашения съпруг не трябва напълно да се изключва. Тази версия прави провала на терористичната акция още по-унизителен и за преките изпълнители, и за нейните поръчители, обяснявайки и премълчаните в спомените на Хр. Татарчев и Хр. Матов детайли от произшествието. Прави впечатление и фактът, че революционерите не са пристъпили към отмъщение срещу Лазар Дерменджиев, причинил смъртта на организационния терорист Мицо. Възможно обяснение за тази въздържаност е личното познанство на търговеца с Христо Татарчев. От мемоарите на първия председател на Централния комитет на ВМОРО личи, че по покана на Л. Дерменджиев през 1896 г. д-р Татарчев престоял 4 – 5 дни в неговия дом в Гевгели – време, през което лекувал болната му съпруга и пропагандирал каузата на българския революционен национализъм (Татарчев 1989: 64).

Хронологически „случаят Пенушлиев“ се вписва в краткия времеви диапазон от 1899 до 1901 г., характерен с най-тясното сътрудничество между Централния комитет на ВМОРО в Солун и ръководения от Борис Сарафов Върховен македоно-одрински комитет (ВМОК) в София. Известно е, че с авторитетното посредничество на ВМОК още през есента на 1899 г. преустановява дейността си т. нар. Българско тайно революционно братство в Турция (БТРБТ), конкуриращо над две години ВМОРО с идеята си за по-умерена революционна перспектива. Свързващо звено между вътрешния и външния организационен център на българския революционен национализъм в Македония и Одринска Тракия на прага на ХХ век е действащото Задгранично представителство на ВМОРО в София. Зад-

граничните представители Георги (Гьорче) Петров и Георги (Гоце) Делчев по това време участват в заседанията на ВМОК като част от неговото ръководство. Борис Сарафов, Гьорче Петров и Гоце Делчев са ярки привърженици на събирането на парични средства чрез методите на революционния терор. От мемоарите на Христо Татарчев личи, че още преди да оглави ВМОК запасният поручик Б. Сарафов оказва въздействие върху ръководството на ВМОРО за акции в тази авантюристична посока. Това става през Великденската ваканция на 1896 г., когато в Солун заседава конгрес на Вътрешната организация. *Към края на март 1896 г.* – пише д-р Татарчев – *Борис Сарафов бе дошъл в Солун от Зографския и Хилендарския манастир, където се бе опитал под булото на богомолец да ги обере; оказало се обаче, че касите им по това време били празни. Това дело бе подкрепено също от Д. Груев без знанието на другарите, което предизвика едно бурно заседание помежду ни.* (Татарчев 1989: 65). В своите спомени, стенографирани от проф. Л. Милетич, самият Б. Сарафов описва това свое пътуване, за което използва руския паспорт на произхождащ от Бесарабия юнкер в софийското Военно училище. На участниците в революционния конгрес в Солун той дори предлага да организират отвличането му и като руски поданик той да послужи за получаването на паричен откуп от посолството на Русия в Цариград (Сарафов 1927: 43 – 44).

Сведенията на известния революционер и член на Централния комитет на Вътрешната организация Христо Коцев показват, че решението на революционните водачи за ускорено прилагане на терористични методи при набирането на парични средства е взето на проведените по този повод заседания в края на август 1897 г. в Солун (Коцев 1924: 87 – 88). Показателна за ескалиращия революционен терор както в Македония и Одринско, така и в Княжество България по времето, когато е

извършено покушението срещу Михаил Пенушлиев, е замислената от ВМОК само три месеца по-късно акция за отвличане на сина на известния български banker, финансист и политик Иван Евстратиев Гешов. *Понеже за преуспяване на делото* – пише в секретен протокол от заседание на Върховния комитет от 19 май 1900 г. – *повече от необходимо е, щото организацията да разполага с доста почетна сума, и понеже за това най-удобното и най-подходящото е да се направи някой обир или нещо подобно, като се обмисли добре върху този въпрос и се изтъкнаха всички шансове за сполука, след дълги и широки обмисляния по този въпрос най-сетне одобри се предложението от Делчев план за това, а именно: да се улови детето на Гешева (милионер в София) и след сполучливото извършване на това залавяне да се поискат (като откуп за детето) един и половина милион лева златни. За извършването на това предприятие да се погрижат: Сарафов за наемане на една къща, дето ще се пази детето, Давидов (запасният поручик Тома Давидов – Т. Р.) да купи един фаятон и да намери верен фаятонджия, Делчев – за залавянето на детето, а Гьорчето – да изнамери начин за приемането на парите от Гешева.* (Македония 1978: 413 – 414). Известно е, че планираното отвличане е осуетено поради непредвиденото заминаване на сина на Ив. Евстр. Гешов за Франция.

Терористичните структури на ВМОРО към времето на „случая Пенушлиев“ са част от тайната организационна полиция. В самия край на XIX век те образуват групите на нейната наказателна секция. При акция терористите са въоръжени с два револвера и кама, а в някои случаи и с пушка, бомби, бравичка и отрова (Петров 2002: 15 – 16). Първостепенен извор за революционния терор срещу отказалите да платят определения им налог богати българи е заловеният от турската полиция при разразилата се през 1901 г. голяма Солун-

ска афера Правилник на ВМОРО (БМОПК в оригиналния документ). В раздела „Революционни средства“ този документ определя начините за събирането на пари за революционната кауза и включва стандартния заплашителен текст на квитанциите, връчвани на набелязаните лица. *Когато подобна разписка – повелява Правилникът – се изпрати на някой богат човек, три-четири дена по-напред му се известява посредством нему непознато лице, което го убеждава, че трябва да внесе исканата сума и му се разправя за каква цел се иска тя. Ако изпратеното първо лице не сполучи да изпълни поверената нему длъжност, тогава му се изпраща друго лице, което ще бъде преоблечено и нему непознато. Това второ лице, без да каже някаква сума на богатия, посочва му разписката. Ако и този път откаже, тутакси изважда револвера и му казва: „Или пари, или живота“; ако пак постоянствува да отказва, убива се немилостиво.* (ЦДА, ф. 176К, оп. 1, а. е.1521, л. 104).

Впечатляващи в този контекст са стенографираните през 1931 г. от Боян Мирчев спомени на Андон Янев, по прякор Къосето (**Обр. 5**) – един от първите и най-изявени терористи, пряко подчинени на солунския Централен комитет (Къосето 2003: 12 – 96). Андон Къосето е вербуван за тази отговорна

„служба“ най-вероятно през есента на 1897 г. по лично нареждане на най-активната фигура в Централния комитет – Дамян (Даме) Груев. За прикритие терористът е нает като фойтонджия от д-р Христо Татарчев (Къосето 2003: 17). Първият председател на

Обр. 5. Андон Къосето – терорист на ВМОРО

тет на ВМОРО обаче премълчава в мемоарите си този факт. Спомените на Андон Къосето са оригинален извор за необходимите качества, които организационните терористи е трябвало да притежават според членовете на Централния комитет – умение за боравене с различни видове оръжие, смелост, изобретателност при подготовката и изпълнението на акциите, изключителна дързост, упоритост, готовност за саможертва, жестокост. За съжаление (от историографска гледна точка), известно време преди „случая Пенушлиев“ Андон Къосето е принуден да напусне Солун,

да мине в нелегалност и да се включи във формиращите се четнически структури на ВМОРО. Неговите спомени обаче включват кратко описание на Спирос Келемано (**Обр. 6**) – един от тримата терористи, нападнали

Михаил Пенушлиев. *Когато действвах в Солунско – разказва Андон Къосето – не го познавах. Тогава Делчев беше учител в Щип. Той привърза Спирос горе-долу. И той излезе добър терорист. Тогава аз върших работата само със знанието на Организацията и по нейно нареждане. Спирос действаше и на своя глава. Той си обичаше – срещне турчин, евреин – тегли им сатъра, убие ги. Скара ли се с някого – убие го. Гоце Делчев се страхуваше да не би турците да го уловят, понеже вършихе убийства без сметка, произволно.* (Къосето 2003: 94). Описаните от Андон Къосето дръзки акции са своеобразен образец, даващ възможност на изследователите да вникнат в техническите похвати през началната фаза на прилагания революционен

Обр. 6. Спирос Келемано – терорист на ВМОРО

терор. Спомените му са показателни и за целенасочено преследвания от този нелицеприятен аспект на революционния национализъм психологически ефект върху българите в Македония и Одринско. *И аз тук отида, там отскоча* – откровено споделя Андон Къосето своята запазена памет за революционното си минало пред стенографиращия Боян Мирчев – *къде с добро, къде с нож, по едно време се стреснаха. Стресни, внуши и владей!... Така е, докато не стреснеш това население, няма то да дойде да му пълниш главата.* (Къосето 2003: 34).

В теоретичен историографски смисъл „случаят Пенушлиев“ може да се причисли към историята на всекидневието (т. нар. микроистория). Този солунски инцидент от февруари 1900 г. обаче е симптоматичен за целокупните противоречия, които по това време имат негативно отражение върху освободителния национализъм на македонските и тракийските българи. Отпорът, който състоятелните българи оказват на насилственото събиране на пари, е предизвикан и от разпространяваните слухове за злоупотреби на революционерите с този финансов ресурс. По стара традиция на терористите се полага част от всяка парична „плячка“. Тези средства те употребяват по свое усмотрение, без да се съобразяват, че обществото може да го счита за осъдителен порок. Показателен в това отношение е фактът, че Солунската афера през 1901 г., довела до ареста на целия Централен комитет, започва със задържането на двама представители на този тип дейци на ВМОРО в момент, когато те напускат действащ в Солун публичен дом (Гарванов 1927: 130; Марков 1998: 87).

Негативите от революционния терор на ВМОРО, включващи и нападението срещу М. Пенушлиев, са представени обстоятелствено в рапорт на солунския търговски агент Атанас Шопов до министър-председателя и ръководител на МВнРИ д-р Стоян Данев година

след анализираното произшествие, в напрегнатата ситуация при задълбочаващата се Солунска афера. Поверителният текст е представен като „Критически поглед върху някои от делата на тая организация“ с дата 22 февруари 1901 г. (НАБАН, ф. 41К, оп. 1, а. е. 80, л. 17 – 22). В него са посочени терористичните средства за добиване на пари: убийства и обирри на богати българи, турци и хора от други народности; отвличане на деца и възрастни за откуп; събиране на пари от всички български търговци, занаятчии, учители и чиновници на Екзархията под страх от убийство; събиране на данък от всички български екзархийски села; образуване на въоръжени чети, които ходят по селата със списъци на по-заможните селяни, събирайки от тях пари под страх от убийство (НАБАН, ф. 41К, оп. 1, а. е. 80, л. 17 – 18). Ат. Шопов изтъква тревожните за българската национална кауза последици от множеството афери – Виношка, Струмишка, Гевгелийска, Дойранска, Енидже-Вардарска и т. н. *Събирането на пари* – пише в същия рапорт всеобхватно осведоменият търговски агент в Солун – *от българските търговци, занаятчии и учители под страх на убийство се вършеше като по закон. Това средство хвърли в затвора с десетки по-събудени хора, затвори много къщи. Ще Ви спомена само убиването на свещеник Ставри в Битоля, по което дело още стоят в затвора несъдени с десетки хора, между които доста търговци и учители. Свещеник Ставри беше човек с известни заслуги за Битоля във възраждането и падна убит, защото не дал 5 лири на Битолския комитет. Ще Ви съобщя и покушенията на търговеца Пенюшлиев в Солун, семейство с големи заслуги по възраждането на Щип; на Войницалиев и хаджи Иван Весов във Велес, и двойцата хора почитани, умни и полезни на съгражданите си; ще Ви съобщя и убийството на Варсамова в Мустафа паша (Свиленград – Т. Р.) и пр., и пр.* (НАБАН, ф. 41К, оп. 1, а. е. 80, л. 20).

Самият Михаил Пенушлиев, арестуван от турската полиция заради престрелката пред неговия дом и хвърлен в солунския затвор, бил принуден да даде за освобождаването си 400 турски лири подкуп на съответните органи на османската власт (Татарчев 1989: 66). Като истински български патриот обаче той не предава известните му поръчителите на терористичната акция. Нещо повече – очевидно разочарован от изпитаната на собствен гръб непоправима корупция в османската държава, след излизането си от затвора той внесъл в касата на Централ-

ния комитет на ВМОРО пълния размер на определения му революционен налог. Този достолепен епилог на „случая Пенушлиев“ е изстрадано послание към ескалиращия радикализъм спрямо оформилия се български стопански елит, който е естествена база на българския консервативен национализъм в Македония и Одринска Тракия. Проследеният епизод от революционния терор на ВМОРО илюстрира и честата липса на елементарна тактичност, предизвикваща в чисто психологически аспект ответни реакции на засегнатото достойнство.

Обр. 7. Изглед от Солун в края на XIX век (ретро фотография)

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Гарванов 1927:** Спомени на Иван Гарванов. – В: *Материали за историята на македонското освободително движение. Книга V. Спомени на Дамян Груев, Борис Сарафов и Иван Гарванов. Съобщава Любомир Милетич.* София, 1927. [Spomeni na Ivan Garvanov. – V: *Materiali za istoriyata na makedonskoto osvoboditelno dvizhenie. Kniga V. Spomeni na Damyan Gruev, Boris Sarafov i Ivan Garvanov. Saobshtava Lyubomir Miletich.* Sofia, 1927.]
- Коцев 1924:** Христо Коцев. Страници из спомениите ми. – *Македонски преглед*, I (1924), 1, 87 – 100. [Hristo Kotsev. Stranitsi iz spomenite mi. – *Makedonski pregled*, I (1924), 1, 87 – 100.]
- Кьосето 2003:** Андон Кьосето. Спомени. – В: *Македония в пламъци. Освободителните борби на българите от Македония в спомени на дейци на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. Записал Боян Мирчев (съставители: Ива Бурилкова, Цочо Билярски).* София, 2003. [Andon Kyoseto. Spomeni. – V: *Makedonia v plamatsi. Osvoboditelnite borbi na balgarite ot Makedonia v spomeni na deytzi na Vatreshnata makedono-odrinska revolyutsionna organizatsia. Zapisal Boyan Mirchev (sastaviteli: Iva Burilkova, Tsocho Bilyarski).* Sofia, 2003.]
- Македония 1978:** Македония. Сборник документи и материали. София: БАН, 1978. [Makedonia. Sbornik dokumenti i materialii. Sofia, 1978.]
- Марков 1998:** Георги Марков. *Нашумелите международни афери на Третото българско царство.* София, 1998. [Georgi Markov. *Nashumelite mezhduнародni aferi na Tretoto balgarsko tsarstvo.* Sofia: БАН, 1998.]
- Матов 2001:** Христо Матов за своята революционна дейност. – В: *Христо Матов. Македонска революционна система* (съставител: Цочо Билярски). София, 2001. [Hristo Matov za svojata revolyutsionna deynost. – V: *Hristo Matov. Makedonska revolyutsionna sistema (sastavitel: Tsocho Bilyarski).* Sofia, 2001.]
- Пандев 1969:** Константин Пандев. Устави и правилници на ВМОРО преди Илинденско-Преображенското въстание. – *Исторически преглед*, XVII (1969), 1, 68 – 80. [Konstantin Pandev. Ustavi i pravilnitsi na VMORO predi Iindensko-Preobrazhenskoto vastanie. – *Istoricheski pregled*, XVII (1969), 1, 68 – 80.]
- Петров 2002:** Тодор Петров. *Нелегалната армия на ВМОРО в Македония и Одринско (1899-1908).* София, 2002. [Todor Petrov. *Nelegalnata armia na VMORO v Makedonia i Odrinsko (1899-1908).* Sofia, 2002.]
- Попев 2003:** Григор Попев. Спомени. – В: *Македония в пламъци. Освободителните борби на българите от Македония в спомени на дейци на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. Записал Боян Мирчев (съставители: Ива Бурилкова, Цочо Билярски).* София, 2003. [Grigor Popov. Spomeni. – V: *Makedonia v plamatsi. Osvoboditelnite borbi na balgarite ot Makedonia v spomeni na deytzi na Vatreshnata makedono-odrinska revolyutsionna organizatsia. Zapisal Boyan Mirchev (sastaviteli: Iva Burilkova, Tsocho Bilyarski).* Sofia, 2003.]
- Радев 2010:** Тодор Радев. *Екзархията и българският революционен национализъм в Македония и Одринска Тракия 1893-1903.* Пловдив, 2010. [Todor Radev. *Ekzarhiyata i balgarskiyat revolyutsionen natsionalizam v Makedonia i Odrinska Trakia 1893-1903.* Plovdiv, 2010.]
- Сарафов 1927:** Спомени на Борис Сарафов. – В: *Материали за историята на македонското освободително движение. Книга V. Спомени на Дамян Груев, Борис Сарафов и Иван Гарванов. Съобщава Любомир Милетич.* София, 1927. [Boris Sarafov. Spomeni na Boris Sarafov. – V: *Materiali za istoriyata na makedonskoto osvoboditelno dvizhenie. Kniga V. Spomeni na Damyan Gruev, Boris Sarafov i Ivan Garvanov. Saobshtava Lyubomir Miletich.* Sofia, 1927.]

мир Милетич. София, 1927. [Spomeni na Boris Sarafov. – V: *Materiali za istoriyata na makedonskoto osvoboditelno dvizhenie. Kniga V. Spomeni na Damyan Gruev, Boris Sarafov i Ivan Garvanov. Saobshtava Lyubomir Miletich.* Sofia, 1927.]

Татарчев 1989: Христо Татарчев. ВМОРО като митологична и реална същност. – В: *Д-р Христо Татарчев. Спомени, документи, материали.* (съставител: Цочо Билярски). София, 1989. [Hristo Tatarchev. *VMORO kato mitologichna i realna sashtnost.* – V: *D-r Hristo Tatarchev. Spomeni, dokumenti, material.* (sastavitel: Tsocho Bilyarski). Sofia, 1989.]

Списък на съкращенията (Abbreviations)

НАБАН: Научен архив към Българската академия на науките – София (фонд 41К – Атанас Шопов).

ЦДА: Централен държавен архив – София (фонд 176К – Министерство на външните работи и изповеданията).

Доц. д-р Тодор Радев,
ПУ „Паисий Хилендарски“,
tohrad@abv.bg